

بررسی وضعیت

چای در ایران

میگردد^۱. چای را میتوان جزو کالاهای مورد مصرف عموم دانست، چرا که مصرف چای، جزو اولین مصارف غیرقابل اجتناب کشاورزان، کارگران، عشایر و سایر طبقات مردم ایران قرار می‌گیرد. در اهمیت کشت و تولید چای همین بس که نزدیک به ۴۴ هزار^۲ خانوار چایکار (۲۲۰ هزار نفر) با اضافه کارکنان حدود یکصد کارخانه چایسازی مضاف بر عاملین اختلاط، بسته‌بندی، توزیع و فروش و سازمانهای ذی ربط موجود از طریق کشت و بازاری رسانی چای ارتزاق مینمایند. از طرفی برگ سبز تولیدی در سال ۱۳۶۷ تنها ارزشی بالغ بر ۳۰ میلیارد ریال و ارزش چای تولید شده بالغ بر ۳۲/۵ میلیارد ریال بوده است که این رقم در کل تولید ناخالص داخلی رقم نسبتاً مهمی را تشکیل میدهد.

در زبانهای مختلف سراسر جهان نام چای از یکی از دو واژه چینی «تای» و «چا» مشتق شده است که نام چای در ایران از لهجه اهالی کانتون چین منشاء گرفته است.

چای یکی از اقلام مهم واردات کشور ما میباشد که بلحاظ اهمیت آن در ترکیب و ذائقه غذایی مردم کشورمان تقریباً جزو کالاهای اساسی محسوب میگردد ولی عادات غذایی و تأثیر تخدیری چای بر سیستم عصبی انسان اولین دلیل استفاده از آن بعنوان یک نوشیدنی مطمئن میباشد. کشور ما با دارا بودن حدود یک درصد جمعیت جهان حدود ۴ تا ۵/۴ درصد از مصرف کل چای جهان را بخود اختصاص داده است و این در حالی است که حدود ۱/۳ از مصرف داخلی چای کشور از طریق واردات تامین

۱- مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی ماهنامه بررسیهای بازرگانی، شماره اول: سال اول

(خردادماه ۱۳۶۶) ص ۳۷.

— وضعیت کلی چای طی دوره ۱۳۵۶ تا ۱۳۶۷:

چون در فرآیند تولید، چای سیاه از برگ سبز درختچه‌ای دائمی استحصال میشود ابتدائاً لازم است اشاره‌ای هر چند کوتاه به میزان سطح زیر کشت، عملکرد و سایر خصوصیات استحصال چای از برگ سبز نمود. سطح زیر کشت چای با متوسط رشد سالیانه حدود $0/3$ درصد، از ۳۱ هزار هکتار در سال ۱۳۵۶ به حدود ۳۲ هزار هکتار در سال ۱۳۶۷ افزایش یافته است از طرفی تولید برگ سبز چای طی این مدت با متوسط $7/1$ درصد رشد سالیانه از $115/8$ هزار تن در سال ۱۳۵۶ به ۲۴۷ هزار تن در سال ۱۳۶۷ افزایش یافته است. متوسط عملکرد برگ سبز چای در هر هکتار باغ چای نیز از ۳۷۳۳ کیلوگرم در سال ۱۳۵۶ به حدود ۶۲۲۱ کیلوگرم در سال ۱۳۶۶ و حدود ۷۷۱۳ کیلوگرم در سال ۱۳۶۷ افزایش یافته است. همچنین بطور متوسط براساس میانگین قابل قبول ضریب تبدیل $22/5$ درصد برای تبدیل هر کیلو برگ سبز به چای خشک، عملکرد هر هکتار باغ چای از ۸۴۰ کیلوگرم چای خشک در سال ۱۳۵۶ به ۱۴۰۰ کیلوگرم در سال ۱۳۶۶ و ۱۷۳۵ کیلوگرم در سال ۱۳۶۷ افزایش یافته است. اما با توجه به مقایسه افزایش سطح زیر کشت

و تولید برگ سبز چای در سال ۱۳۶۷ نسبت به سال ۱۳۵۶ ($3/3$ درصد و $113/3$ درصد نسبت به سال ۱۳۵۶) درمی‌یابیم که این امر صرفاً نشانگر این مطلب است که به علت عدم توازن منطقی بین هزینه‌های تولید و بهای برگ سبز چای در باغ از یک طرف و همچنین اجرت ساخت در کارخانه از طرف دیگر، باغدار و کارخانه‌دار هر دو توأمأ سعی مینمایند که بمنظور برقراری تعادل بین دخل و خرج خود از یک سو بنحوی از انجام بعضی عملیات زراعی ضروری و نکات فنی سرباز زنند و از سوی دیگر چون کشاورز در سیستم خرید فعلی، مسئولیت ناچیزی در قبال مرغوبیت چای خشک تولیدی احساس مینماید برگ‌های نامرغوب و فاقد کیفیت لازم را برای ساخت چای به کارخانه تحویل خواهد داد تا در قبال حجم فزونتر برگ سبز فروخته شده، درآمد بیشتری کسب نماید و همچنین کارخانه‌دار نیز جهت کاهش هزینه‌ها از رعایت بعضی نکات فنی سرباز می‌زند که نتیجه آن عدم مرغوبیت چای حاصله و در نتیجه کیفیت نامطلوب برگ سبز چای و عملیات استحصال آن میباشد. ولی ظاهراً این معنی در افزایش کمیت برگ سبز تولیدی نمود عینی میباشد، بدین لحاظ با تردید میتوان افزایش حاصله در عملکرد را به افزایش محصول مرغوب در واحد سطح نسبت داد.

۲- نخست‌وزیری، «خرید ۲۴۷ هزار تن برگ سبز چای»، نشریه اقتصادی ستاد بسیج اقتصادی کشور، شماره ۱۰۸ (۱۳۶۷/۹/۱۹)، ص ۱۴ و جدول.

برابر ارقام جدول پیوست تولید چای خشک در ایران با متوسط رشد سالیانه حدود ۷ درصد از حدود ۲۶ هزار تن در سال ۱۳۵۶ به حدود ۵۵ هزار تن در سال ۱۳۶۷ افزایش یافته است که برابر اطلاعات موجود رقم تولید سال ۱۳۶۷ تاکنون بی سابقه بوده است. ارزش چای تولید شده نیز از حدود ۶ میلیارد ریال در ابتدای دوره مورد بررسی به حدود ۳۲/۵ میلیارد ریال در انتهای دوره بالغ گردیده است. اما در مورد ظرفیت تولید میتوان بطور کلی اذعان داشت که در منطقه شمال کشور تعداد ۱۲۳ کارخانه چایسازی وجود دارد که مراحل مختلف چایسازی را انجام میدهند. از این تعداد ۹۶ کارخانه، اصول فنی در آنها رعایت شده و ۲۷ کارخانه نیمه فنی یا غیرفنی هستند اما ظرفیت استحصال چای کارخانجات فعال (در سال ۱۳۶۷ تعداد آنها به یکصد عدد می رسید) روزانه حدود ۱۲۰۰ تن برگ سبز چای یا ۲۷۰ تن چای خشک میباشد^۱ اما با توجه به مشکلات موجود از قبیل: نامتعادل بودن دوره بهره برداری، عدم یکنواختی برداشت محصول در طول سال و علی الخصوص تراکم برداشت در ماههای اردیبهشت و خرداد و همچنین عدم امکان بهره برداری کامل از تمام ظرفیت تولیدی کارخانجات چایسازی در تمام فصول سال (بعلت نبود برگ سبز چای و

انجام تعمیرات)، در مجموع کارخانجات زیر ظرفیت تولیدی فوق الذکر عمل می کنند. اما بعلت هجوم برگ سبز در دوره وفور محصول، این کارخانجات بعضاً در مقاطعی بیش از ظرفیت اسمی فعالیت می نمایند که نتیجه آن نامرغوب بودن چای تولیدی است و اگر مدیران مربوطه عملاً بخواهند در زمینه افزایش ظرفیت تولیدی و توسعه ماشین آلات سرمایه گذاری نمایند، کاهش محصول در بقیه دوره بهره برداری و عدم استفاده از سرمایه و تاسیسات در سایر اوقات بنحوی است که عملاً درصد بالائی از ظرفیت کارخانجات در طول سال بلااستفاده مانده و به تبع آن هزینه تولید را به مقیاس وسیعی افزایش خواهد داد. در کشور ما حدود ۶۰ درصد از برگ سبز بدست آمده در ظرف سه ماه اردیبهشت، خرداد و تیر حاصل خواهد شد. بدین لحاظ کارخانجات کارگران خود را از میان افراد بومی و فصلی انتخاب خواهند کرد بگونه ای که اکثر آنها در فصول غیرفعال به تعمیرات داخلی و... خواهند پرداخت ولی آنچه مسلم است حتی در صورت وجود برگ سبز نیز هیچ کارخانه ای آمادگی فنی ۳۶۰ روز کار فعال در سال را در شرایط فعلی ندارد^۲.

هزینه تولید: بطور کلی هزینه تولید چای شامل هزینه تهیه برگ سبز چای در مزرعه و اجرت تبدیل آن به چای و هزینه های

۱- وزارت امور اقتصادی و دارائی، «مختصری پیرامون وضعیت تولید چای»، مجله اقتصادی،

شماره ۷، سال سوم (پانزدهم مهرماه ۱۳۶۷)، ص ۴۱.

۲- این مدت بطور متوسط حدوداً ۶ ماه از سال میباشد.

دیگری نظیر: بهای کیسه ضایعات، هزینه های اداری، تخلیه، انبارداری، سُرَت، اختلاط، توزیع و... میباشد که بطور متوسط هزینه دستمزد پرداختی به جهت عملیات داشت و برداشت و استحصال برگ سبز چای حدود ۸۵ درصد از کل هزینه های تولید چای را دربر می گیرد که دقت در این مسئله با توجه به رشد بیشتر قیمت های خرید و سود حاصله از سایر محصولات نظیر: مرکبات، برنج و پسته در منطقه، حائز اهمیت میباشد. از طرفی بلحاظ حمایت از تولید چای مرغوب، سازمان چای با تصویب شورای عالی اقتصاد همه ساله برای برگ سبز چای درجه یک و درجه دو قیمت های متفاوتی را اعلام میکند^۱. از طرفی بمنظور تشویق کارخانجات به تولید چای مرغوبتر، چای استحصالی به چهار گروه ۱، ۲، ۳ و ۴ تقسیم شده است^۲ که هر یک از گروه ها نرخ تبدیل متفاوتی خواهد داشت.

بطور متوسط هزینه تولید^۳ چای طی سال های مورد بررسی با ۱۰/۲ درصد رشد سالیانه از ۲۳۱ ریال برای هر کیلوگرم چای

در سال ۱۳۵۶ به ۶۱۲ ریال در سال ۱۳۶۶ افزایش یافته است و برابر برآورد بعمل آمده در سال ۱۳۶۷ با افزایش نرخ خرید برگ سبز و اجرت تبدیل، این رقم به ۷۵۶ ریال بالغ خواهد شد در حالیکه قیمت مصرف کننده چای مخلوط بدون هیچگونه تغییری ۵۹۰ ریال تعیین شده است اما با تصویب شورای عالی اقتصاد مقرر شده است که بار مالی ناشی از افزایش نرخ خرید برگ سبز چای و دستمزد تبدیل آن از محل سود ناشی از فروش چای خارجی وارداتی و مقدار کمی چای ممتاز خالص داخلی جبران شود. چای خالص خارجی در سال ۱۳۶۷ به قیمت هر کیلو ۳۴۰۰ ریال در اختیار مصرف کننده قرار می گرفت اما از اوایل سال ۱۳۶۸ بدلیل افزایش بهای خرید برگ سبز^۴ و دستمزد تبدیل، قیمت این نوع چای به ۴۴۰۰ ریال رسید.

واردات: واردات چای طی سال های ۱۳۵۶ تا ۱۳۶۷ بطور متوسط با حدود ۴/۵ درصد رشد سالیانه از حدود ۱۸/۹ هزار تن به

۱- بطور متوسط ۸۰ درصد از برگ سبز وارد شده به کارخانجات، برگ سبز درجه ۲ و ۲۰ درصد آن برگ سبز درجه ۱ میباشد.

۲- بطور متوسط سهم گروه های ۱، ۲، ۳ و ۴ به ترتیب ۱۰، ۲۵، ۳۰ و ۳۵ درصد از کل تولید چای میباشد.

۳- هزینه تولید محاسبه شده هزینه تولید یک کیلو چای فله میباشد که هزینه های دیگری نظیر بسته بندی و سود فروشندگان را شامل نمی شود.

۴- قیمت تضمینی خرید برگ سبز در سال ۱۳۶۹ نیز افزایش خواهد یافت و برای هر کیلوگرم برگ سبز ۲۰۰ ریال تعیین قیمت خرید شده است. (روزنامه اطلاعات، ۲۰/۱۰/۶۸)

۳۰/۵ هزار تن بالغ گردیده است. ارقام واردات سالهای ۱۳۵۶ تا ۱۳۶۵ از سالنامه‌های بازرگانی خارجی گمرک ایران استخراج گردیده است اما میزان واردات سالهای ۱۳۶۶ و ۱۳۶۷ از سازمان چای استعلام گردیده است. لذا توجه به اینکه بخشی از واردات اعلام شده، توسط سازمان چای در هر سال ممکن است در سال بعد وارد گمرک شده و ترخیص گردد بدین لحاظ نمی‌توان ارقام واردات این دو سال را جزو واردات قطعی^۱ و در ردیف واردات اعلام شده توسط گمرک قلمداد نمود. از طرفی واردات چای بصورت غیررسمی و قاچاق خصوصاً قبل از انقلاب اسلامی رقم قابل توجهی را شامل می‌شده است که غفلت از آن موجب کاسته شدن از صحت و دقت محاسبه خواهد بود. در قسمتهای بعد ترکیب و تعداد کشورهای صادرکننده چای به ایران طی دوره مورد بررسی ذکر خواهد شد.

صادرات: در مورد صادرات چای ایران به سایر کشورها شاید بتوان بیشتر جنبه صدور مجدد و تجارت محدود و متقابل را مدنظر قرار داد. از طرفی با مروری به ارزش متوسط یک واحد واردات چای و مقایسه آن با ارزش متوسط صادرات یک واحد چای میتوان دریافت که چای صادره از ایران بیشتر

چای نامرغوب و یا بعضاً خاکه چای^۲ بوده است زیرا نسبت متوسط ارزش واردات یک واحد چای به متوسط ارزش صادرات یک واحد چای ۴ به ۱ و بعضاً ۶ به ۱ بوده است. اما بطور کلی صادرات چای ایران از سالی به سال دیگر نوسانات زیادی داشته است بطوری که از ۹۲۶ تن در سال ۱۳۵۶ به ۲۸۸۹ تن در سال ۱۳۶۰ افزایش و مجدداً در سال ۱۳۶۵ به ۴۹۶ تن تنزل مییابد و در سال ۱۳۶۴ به صفر میرسد. و در سال ۱۳۶۶ به ۵۳۵ تن بالغ می‌گردد. البته همانگونه که ذکر شد تجارت چای قاچاق و غیررسمی خصوصاً قبل از شروع جنگ تحمیلی علی‌الخصوص مابین کشورهای همسایه و حوزه خلیج فارس خود مقوله دیگری است که احتیاج به بررسی جداگانه‌ای دارد.

ذخائر: دلیل در دسترس نبودن آمار دقیق ذخائر ابتدا و انتهای سال و مشکلات مربوط به تهیه و محاسبه آن و غیرواقعی یا غیرقابل استناد بودن ارقام آن، از ارائه تغییرات ذخائر سالیانه و به تبع آن منظور نمودن آن در محاسبه مصرف صرف نظر گردیده است. لذا جهت رفع اشکالات مربوطه، در محاسبه مصرف از میانگین منوج سه ساله واردات استفاده گردیده است تا از این طریق نبود آمار ذخائر به محاسبه خللی وارد نسازد و

۱- برابر آمار بازرگانی خارجی گمرک ایران که بعد از تهیه مقاله واصل شد واردات چای در سال ۱۳۶۶ بالغ بر ۱۶/۲ هزار تن و با ارزش ۳/۰۳ میلیارد ریال بوده است که جمعاً از حدود ۱۰ کشور وارد شده است.

۲- شاید جنبه بازیافتی صدور خاکه چای بیشتر مدنظر باشد.

در جبران کمبود یا مازاد مصرف نقش اساسی داشته‌اند.^۱ واردات قبل از آنکه متأثر از میزان تولید باشد تابع ذخائر می‌باشد اما بعلت در دسترس نبودن آمار صحیح ذخائر و در مواردی تردیدآمیز بودن صحت و دقت آن و مغایرت آمارهای مختلف ذخائر با همدیگر و همچنین عدم تطابق آن با سایر پارامترهای دخیل در محاسبه مصرف، امکان وارد کردن ذخائر بجز از طریق میانگین موج واردات سه‌ساله برای محاسبه مصرف واقعی امکان پذیر نبوده است البته دخیل بودن بخش خصوصی در واردات، توزیع و قسمتی از تولیدچای داخلی

حتی الامکان تغییرات ذخائر را جبران و برابر صفر نماید.

همانگونه که در جدول پیوست مشهود است واردات چای کشور دارای روند مشخص و یکسانی نبوده و حتی از میزان تولید داخلی نیز متابعت نموده است. بعنوان مثال در سال ۱۳۶۳ که تولید، رقم نسبتاً بالائی (۴۶/۸ هزار تن) را تشکیل میداده واردات نیز به رقم اوج ۳۷/۸ هزار تن رسیده است اما سال بعد که تولید به ۴۱/۶ هزار تن کاهش یافته واردات نیز به ۲۶/۳ هزار تن تنزل یافته است. این مسئله حاکی از آن است که ارقام ذخائر چای مانده از سال قبل

۱- بهمین دلیل مثلاً برای محاسبه مصرف سال ۱۳۵۷، میانگین واردات سه ساله ۱۳۵۶، ۱۳۵۷ و ۱۳۵۸ با تولید و صادرات همان سال جمع شده است تا از این طریق میزان ذخائر مانده از سال قبل (۱۳۵۶) و مانده برای سال بعد (۱۳۵۸) در محاسبه مصرف سال ۱۳۵۷ منظور شود تا بدین طریق نوسانات ذخائر که عمده‌ترین عامل نوسانات واردات ازسالی به سال دیگر هستند در محاسبه منظور گردند و حتی الامکان مصرف ظاهری محاسبه شده با مصرف واقعی نزدیک یا برابر باشد.

علی الخصوص تا قبل از سال ۱۳۶۰ را شاید بتوان یکی از عوامل عمده این نقصان دانست. با این حال از طریق محاسبه رگرسیون^۱ نیز برای محاسبه مصرف اقدام گردید و با استفاده از خط معادله مذکور میزان مصرف چای کشور طی سالهای مورد بررسی برآورد گردید (جدول پیوست) اگر چه با توجه به ضریب همبستگی بسیار بالای بدست آمده (۰/۸۹) میتوان مصرف محاسبه شده را با احتمال بسیار بالایی با مصرف واقعی برابر فرض نمود، اما مصرف محاسبه شده از طریق میانگین موج واردات بهتر میتواند توصیف گر مصرف واقعی باشد زیرا که با منظور نمودن نوسانات سالهای بعد و قبل در محاسبه مصرف میتوان رقم مصرف محاسبه شده را تقریباً برابر مصرف واقعی و یا نزدیک به آن دانست. بدین لحاظ مصرف محاسبه شده از طریق میانگین موج واردات در این بررسی مبنای محاسبه قرار گرفته است.

مصرف و مصرف سرانه: برابر جدول پیوست، مصرف چای کشور با متوسط حدود ۶/۶ درصد رشد سالیانه طی سالهای ۱۳۵۶ تا ۱۳۶۶ از حدود ۴۱/۳ هزار تن به حدود ۷۸/۳ هزار تن افزایش یافته و در همین مدت مصرف سرانه از ۱/۱۸ کیلوگرم به ۱/۵۳ کیلوگرم افزایش داشته است. طی سالهای

۱۳۵۶ تا ۱۳۶۶ بطور متوسط رشد سالیانه تولید برابر ۵/۸ درصد، رشد واردات ۷/۲ درصد و رشد مصرف چنانکه ذکر شد ۶/۶ درصد محاسبه شده است. درحالیکه رشد جمعیت طی این مدت حدود ۳/۹ درصد محاسبه شده است. به عبارت دیگر میتوان نتیجه گرفت که اولاً طی دوره فوق الذکر رشد تولید، جوابگوی رشد مصرف نبوده و ثانیاً علاوه بر رشد جمعیت، عامل رشد مصرف سرانه نیز در افزایش مصرف داخلی تأثیر داشته است. اما مسئله ای که بایستی به آن دقت کرد بالا رفتن ناگهانی مصرف خصوصاً پس از شروع جنگ تحمیلی میباشد، بگونه ای که مصرف از حدود ۴۶ هزار تن در سال ۱۳۵۹ به ۷۳/۴ هزار تن در سال ۱۳۶۳ افزایش مییابد و به تبع آن مصرف سرانه از ۱/۱۸ به ۱/۶۰ کیلوگرم بالغ میگردد. علت این امر را بایستی در ورود حجم بسیار زیاد چای بصورت غیررسمی و قاچاق قبل از شروع جنگ تحمیلی و قطع امکان انجام اینگونه مبادلات پس از شروع جنگ - که عمدهً توسط تجار واسطه های محلی از طریق کشورهای حاشیه خلیج فارس و حتی عراق صورت میگرفت - جستجو کرد. بنابراین ارقام رشد مصرف و مصرف سرانه بلحاظ تقریباً غیرواقعی بودن آمار مصرف خصوصاً قبل از انقلاب اسلامی و جنگ

۱- چنانچه ارقام مصرف ظاهری را ارقامی بهنجار و روند آنرا خطی فرض نمائیم معادله رگرسیون حاصله برابر خواهد بود با:

$$y = 4485/8x + 31810/3 \quad \text{در جاییکه } (x = 1, 2, \dots, 11) \text{ برای سالهای } 1356 - 1366.$$

تحمیلی (به واسطه عدم لحاظ اینگونه واردات غیررسمی در آمار بازرگانی خارجی گمرک ایران و همچنین مسئله غیرواقعی بودن ذخائر) قابل تأمل می باشد.^۱ لازم به توضیح است اگر چه مصرف سال ۱۳۶۷ از طریق میانگین موج محاسبه نشده است و مصرف ظاهری آن ۸۵/۵ هزار تن میباشد اما با توجه به رشد جمعیت و متوسط رشد ۲/۶ درصد برای مصرف سرانه و ۶/۶ درصد برای مصرف چای کشور طی سالهای ۱۳۵۶-۶۶ مصرف چای در سال ۱۳۶۷ (با مصرف سرانه ۱۵۶۶ گرم) حدود ۸۳ هزار تن برآورد می گردد، در نتیجه مقداری از واردات سال ۱۳۶۷ به محل ذخائر سال بعد منتقل می گردد.

درصد وابستگی: با توجه به اینکه تغییرات درصد وابستگی و میزان واردات عموماً به میزان تغییرات شرایط آب و هوایی و در نتیجه میزان تولید و یا ذخائر هر سال بستگی دارد، طبیعتاً میزان وابستگی به واردات چای از سالی به سال دیگر متفاوت خواهد بود اما کمترین میزان وابستگی به واردات چای خارجی در سال ۱۳۵۹ (۱۴/۲)

درصد) و بیشترین مقدار متعلق به سال ۱۳۶۳ (۵/۵۱ درصد) بوده است. ضمن اینکه میزان وابستگی کل مصرف به واردات چای خارجی از حدود ۴۶ درصد در سال ۱۳۵۶ به ۴۸ درصد در سال ۱۳۶۶ و ۳۷ درصد در سال ۱۳۶۷ تغییر یافته است.

قیمت: قیمت چای بسته به نوع، ابعاد و کیفیتهای مختلف بسته بندی و فله یا غیرفله بودن آن متغیر است. در جدول پیوست، قیمت یک بسته چای ۱۰۰۰ گرمی مخلوط (۶۰ درصد چای داخله و ۴۰ درصد چای خارجی) بسته بندی شده در لفاف مقوایی آورده شده است.^۲ در حالیکه قیمت چای خالص (صد درصد خارجی) و یا چای ممتاز داخلی براساس نرخهای غیررسمی، بسته به نوع کیفیت، متفاوت و بسیار بیشتر از این رقم میباشد بطوری که قیمت های رسمی چای خالص خارجی - که توسط دولت توزیع میگردد - در سال ۱۳۶۷ هر کیلو ۳۴۰۰ ریال و از اوایل سال ۱۳۶۸ هر کیلو ۴۴۰۰ ریال تعیین شده و حال آنکه قیمت هر کیلو چای خالص داخلی (غیرممتاز) ۵۸۰ ریال اعلام گردیده است.^۳

- ۱- اگر تولید و واردات سال ۱۳۶۷ را در نظر بگیریم، طی دوره ۱۳۵۶-۶۷ رشد تولید بطور متوسط سالیانه حدود ۷ درصد، رشد واردات ۴/۵ درصد و رشد مصرف سالیانه حدود ۶/۶ درصد خواهد بود.
- ۲- لازم به توضیح است که بسته به نوع بسته بندی، قیمت ها متفاوت است بعنوان مثال اگر چای مخلوط در بسته های ۱۰۰۰ گرمی بسته بندی شده باشد هر کیلو ۵۹۰ ریال و اگر در بسته های ۵۰۰ گرمی باشد هر کیلو ۶۰۰ ریال میباشد قیمت این چای در سایر استانها بجز تهران بعلاوه هزینه های جینی ۱۰ ریال بیشتر تعیین شده و ۶۱۰ ریال بفروش میرسد. ضمناً قیمت بسته بندیهای کاغذی کمتر از بسته بندیهای مقوایی میباشد.

بررسی مراکز عمده تولید داخلی و منابع عمده تأمین خارجی و مقاصد عمده صادراتی چای:

«مراکز اصلی کشت و تولید چای در ایران فقط دو استان گیلان (۸۴ درصد) و مازندران (۱۶ درصد) میباشد. ولی توزیع سطح زیر کشت آن در شهرهای لاهیجان، لنگرود، تنکابن، رشت و رودسر به ترتیب در حدود ۲۵/۳، ۱۸/۱، ۱۲/۸، ۱۶/۷ و ۲۷/۱ درصد میباشد که برگ چای تولید شده در این مناطق توسط حدود یکصد کارخانه چایسازی به چای تبدیل می شود. حدود ۱۱/۳۸ درصد از این کارخانجات در رشت، ۳۸/۲۱ درصد آن در لاهیجان، ۲۱/۴ درصد در لنگرود، ۲۱/۹۵ درصد در رودسر و ۷/۲۲ درصد در تنکابن مستقر میباشد.^۱»

عدم توزیع مناسب کارخانجات در مناطق چایکاری جزویکی از مشکلات موجود صنعت چای در کشور بشمار می رود. در مورد منابع تأمین خارجی و تعداد و توزیع آنها بایستی یادآور شد که با تدقیق در آمار واردات دوره مورد بررسی درمی یابیم که در تمام سالهای مذکور، هندوستان و سریلانکا هریک با تغییرات نسبی بطور متوسط در حدود ۴۵ درصد بازار واردات چای ایران را به خود اختصاص داده بوده اند

و سایر کشورها فقط ۱۰ درصد از بازار چای ایران را در اختیار داشته اند ضمن اینکه توزیع و تعداد صادرکنندگان چای به ایران نیز طی سالهای فوق الذکر دستخوش تغییرات اساسی شده است، به این صورت که اگر سهم هندوستان و سریلانکا را از چای وارداتی ایران مستثنا کنیم، در سال ۱۳۵۶ حدود ۱۹ درصد باقیمانده چای وارداتی به ایران از حدود ۲۸ کشور^۲ صادرکننده تأمین شده است در حالیکه در سال ۱۳۶۶ حدود ۱۲ درصد از باقیمانده چای صادرکنندگان عمده دیگر فقط متعلق به چهار کشور^۳ بوده است. بعبارت بهتر (بجز دو کشور هندوستان و سریلانکا) هریک از دیگر کشورهای صادرکننده چای به ایران در سال ۱۳۵۶ فقط سهمی معادل ۰/۷ درصد از بازار چای ایران را داشته اند، در حالیکه سهم هر یک از دیگر کشورهای صادرکننده در سال ۱۳۶۶ در بازار ایران به ۳ درصد افزایش یافته است. و علی رغم اینکه سهم دو کشور هندوستان و سریلانکا در صادرات چای به ایران حدوداً طی دوره مورد بررسی تغییری نداشته است،^۴ اما تعداد سایر صادرکنندگان کوچک تر چای به ایران از سنی کشور به حدود $\frac{1}{5}$ تنزل یافته و در نتیجه سهم صادرات کشورهائی نظیر بنگلادش، کنیا، چین و... به مراتب بیشتر شده است و

۱- وزارت امور اقتصاد و دارائی، «مختصری پیرامون وضعیت تولید چای»، مجله اقتصادی، شماره ۷،

سال سوم (پانزدهم مهرماه ۱۳۶۷)، ص ۳۹.

۳- «چای، امکانات و مشکلات»، رسالت، شماره ۹۶۴ (شانزدهم اردیبهشت ماه ۱۳۶۸).

کشورهای دیگری از صحنه بازار چای ایران حذف شده‌اند.

کشورهای همسایه خلیج فارس و کاهش اینگونه مبادلات در طول جنگ تحمیلی میباشد.

در مورد صادرات نیز بایستی یادآور شد که به‌طور متوسط صادرات چای ایران طی سالهای ۱۳۵۶ تا ۱۳۵۹ به کشورهای دوبی، قطر، عمان، بحرین، کویت، پاکستان و آلمان غربی صورت گرفته است ضمن اینکه این صادرات طی سالهای ۱۳۶۳ تا ۱۳۶۵ فقط به دو کشور هلند و انگلستان انجام شده است. این تغییر بیانگر کاهش مبادلات مرزی و صدور مجدد چای بین

چگونگی وضعیت و مسائل و مشکلات مربوط به توزیع چای:

در ایران چای خریداری شده داخلی و خارجی پس از حمل به انبارهای سازمان چای و اختلاط آن (به نسبت ۶۰ درصد چای داخلی و ۴۰ درصد چای وارداتی خارجی)

۲- این کشورها شامل چین، سنگاپور، بنگلادش، کنیا، ژاپن، اندونزی، هنگ کنگ، امارات متحده عربی، قطر، کویت، بحرین، عمان، عراق، پاکستان، تایوان، ویتنام، کامبوج، لاوس، مغولستان، کره جنوبی، مراکش، انگلستان، هلند، ایتالیا، آلمان، ایرلند، سوئیس، ایالات متحده آمریکا و... میباشند.

۳- این کشورها شامل چین، سنگاپور، بنگلادش، کنیا و... میباشند.

۴- طی سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۳ سهم واردات چای ایران از سریلانکا به دلایلی از ۴۸/۳ به ۱۶ درصد کاهش و سهم واردات ایران از هندوستان از ۴۱/۴ درصد به ۷۰/۲ درصد افزایش داشته است اما سهم هر یک از این دو کشور مجدداً در سالهای بعد در حدود ۴۵ درصد برای هر یک حفظ و متعادل گردید.

در اختیار مؤسسات بسته‌بندی چای گذاشته می‌شود. مؤسسات مذکور موظفند چای تحویلی را در بسته‌هائی که مشخصات مؤسسه بسته‌بندی و نیز وزن خالص و قیمت مصوب بر روی آن درج شده باشد بسته‌بندی کرده و در تمام نقاط کشور بنحوی که سازمان چای تأیید می‌کند با صدور فاکتور بین خرده‌فروشان توزیع نمایند. با توجه به کنترل و نظارت سازمان چای و سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان درخصوص کیفیت، اختلاط، سرت، بسته‌بندی، قیمت و نحوه فروش و توزیع چای تولید شده داخلی و چای وارداتی در مراحل مختلف و کفایت نسبی تهیه و تأمین چای جهت مصارف سالیانه، توزیع چای در مقایسه با سایر کالاها مشکلات کمتری داشته است که تعمیم این سیستم و شبکه توزیع برای سایر کالاها قابل تأمل و تعمق میباشد.

البته تنوع، پراکندگی و تعدد نسبتاً زیاد بسته‌بندی‌کنندگان و توزیع‌کنندگان یکی از مشکلاتی است که نظارت بر آنها را اندکی دشوار می‌سازد اما با مکانیزه کردن کارخانجات تا انجام بسته‌بندی این مشکل و سایر مسائل بهداشتی نیز قابل رفع است. برابر گزارش سازمان چای، بدنبال کشف تعدادی از شبکه‌های تولید و توزیع چای تقلبی که توسط عناصر سودجو قبلاً چایهای متعارف یا چایهای ضعیف غیرسازمانی را تهیه و عمدتاً با اضافه نمودن مواد معطر غیرمجاز مجدداً آنها را در بسته‌های جعلی

که دارای مشخصات کاذب و یا فاقد مشخصات تولیدکننده بوده و غالباً نیز فرم و مارک این بسته‌ها با الگوبرداری از تولیدات شرکتهای خارجی و سوءاستفاده از عبارات و علامات خارجی مانند: چای قلمی زرین

اعلاء کلکته، شای سیلان ممتاز (سته های سفید نیزه نشان)، شای هندی صافی، چای مارک 81 - op ، چای الیس، چای الجمل، چای مارک TWINNINGS ، چای لیپتون (سته های زرد و قرمز کیسه ای) به گونه ای است که باعث گمراهی و فریب مصرف کنندگان گردیده و نهایتاً چای تقلبی را به عنوان چای اعلاء خارجی و عطری با قیمت های گزاف به فروش میرسانند بهمین دلیل سازمان چای ضمن اخطار به عاملین تهیه و توزیع این نوع چایها از مصرف کنندگان درخواست کرده است از خرید چایهای مشکوک و فاقد مشخصات دقیق تولید و توزیع کننده خودداری و حتی الامکان چای مورد نیاز خود را از فروشگاهها، تعاونیها و عاملین توزیع معتبر تهیه نمایند.

پیش بینی وضعیت چای در سال ۱۳۶۸: با فرض ثابت ماندن سطح زیر کشت^۱ در حد سال ۱۳۶۷ و داشتن دورنمای معتدل آب و هوایی و با این اصل که تولید سال ۱۳۶۷ استثنائی بود، است و با در نظر گرفتن این فرض که حداقل عملکرد سال ۱۳۶۶ را در سال ۱۳۶۸ نیز داشته باشیم در سال ۱۳۶۸ به پیش بینی تولیدی برابر ۲۰۰ هزار تن برگ سبز چای یا معادل ۴۵/۰ هزار تن چای خشک خواهیم رسید. از طرفی با توجه به محاسبه رشد جمعیت

و متوسط رشد ۲/۶ درصد برای مصرف سرانه و ۶/۶ درصد برای مصرف چای کشوری دوره مورد بررسی، بیش بینی میگردد که مصرف چای کشور در سال ۱۳۶۸ با مصرف سرانه ۱۶۰۷ گرم بالغ بر ۸۸ هزار تن گردد که حدود ۴۵ هزار تن آن از محل تولید داخلی و حدود ۴۳ هزار تن دیگر بایستی از محل واردات خارجی یا ذخائر سال قبل تأمین شود.

ضمناً با توجه به خشکسالی در جنوب هندوستان و احتمال افزایش قیمت ها در بازار جهانی لازم است که نسبت به تأمین و خرید بموقع و مناسب چای خارجی مورد نیاز اقدام گردد.

— نتیجه گیری و پیشنهادها:

— ایجاد تعاونیهای تولید و توزیع مشترک توسط کارخانه داران و باغداران، انجام کلیه مراحل مختلف تولید، تبدیل، توزیع با مشارکت یکدیگر در تشکلهای تعاونی تا به این ترتیب باغدار و کارخانه دار هر یک مشترکاً مسئولیت متقابلی در کمیت و کیفیت چای تولیدی احساس نمایند.

— حتی الامکان تجدیدنظر در توزیع جغرافیائی و پراکنش کارخانجات با مناطق اصلی تولید در جهت کاهش هر چه بیشتر ضایعات و هزینه تولید و حمل و نقل.

۱— بدلیل اینکه بوته چای درختچه ای دائمی است این فرض نزدیک به واقعیت است اما خشکسالی شاید اندکی میزان تولید را از میزان پیش بینی شده کاهش دهد.

— با توجه به خشکسالی در جنوب هندوستان طی دوره زراعی اخیر وبا عنایت به افزایش مصرف و قیمت‌های داخلی چای در این کشور و احتمال افزایش قیمت‌ها در بازار جهانی لازم است نسبت به تامین و خرید بموقع و مناسب چای خارجی مورد نیاز اقدام گردد.

— توسعه و افزایش کمی و کیفی ظرفیت بعضی از کارخانجات از طریق افزایش کارائی در حد استانداردهای قابل قبول و متمرکز کردن مراحل تولید، سرت، اختلاط و بسته بندی در کارخانجات بصورتی مکانیزه و بهداشتی.

— اعمال کلیه روشها و اصول علمی نوین کشاورزی با استفاده از تکنولوژی مناسب و انجام سیستم آبرسانی برای فصول نامساعد سال.

— افزایش تحقیقات بهزرایی و بهنژادی توسط پژوهشکده چای و مؤسسه اصلاح بذر جهت رساندن عملکرد چای کشور به سطح استانداردهای جهانی.

— جوان کردن بوته های چای با استفاده از واریته های پرمحصول و مقاوم و مرغوب و تنظیم برنامه جهت یکنواخت کردن عملیات داشت و برداشت از طریق یکپارچه کردن اراضی (حتی الامکان) جهت امکان استفاده از تکنولوژی مناسب و کاهش هزینه ها.

— ایجاد تعاونیهای تهیه و توزیع و مصرف نهاده های کشاورزی جهت سرشکن شدن و کاهش هزینه تولید بجای افزایش مکرر بهای برگ سبز.

— مطالعه و بررسی در جهت متفی کردن گروه بندی تعیین اجرت ساخت و در نتیجه تعیین قیمت چای براساس فاکتورهای تجاری نظیر: عطر، طعم، رنگ و... مانند سایر کشورهای چایخیز و در نتیجه تشویق هر چه بیشتر باغدار و کارخانه دار به ارائه چای با کیفیت برتر.

سطح زیر کشت، تولید، عملکرد، واردات، صادرات، مصرف، مصرف سرانه، بهای برگ سبز و نرخ دستمزد تبدیل چای طی سالهای ۱۳۵۶ تا ۱۳۶۷ و پیش بینی آن در سال ۱۳۶۸.

سال	۱۳۵۶	۱۳۵۷	۱۳۵۸	۱۳۵۹	۱۳۶۰
سطح زیر کشت هکتار (۱)	۳۱۰۱۳	۳۱۰۷۵	۳۱۰۹۰	۳۱۱۹۸	۳۱۵۲۰
تولید برگ سبز چای (تن) (۲)	۱۱۵۷۹۶	۱۱۸۱۰۹	۱۴۹۲۷۲	۱۴۳۳۳۱	۱۶۳۷۶۴
عملکرد برگ سبز چای (کیلوگرم در هکتار) (۱)	۳۷۳۳	۳۸۰۳	۴۸۰۷	۴۵۹۴	۵۱۹۵
عملکرد چای خنک سیاه (کیلوگرم در هکتار) (۲)	۸۴۰	۸۵۶	۱۰۸۱	۱۰۳۴	۱۱۶۹
تولید چای سیاه (تن) (۳)	۲۶۰۲۱	۲۶۶۷۳	۳۴۶۷۱	۳۱۸۶۷	۳۶۵۳۱
میانگین موج ۳ ساله واردات (تن) (۳)	۱۶۲۴۷	۱۷۹۱۴	۱۳۸۱۴	۱۵۲۳۷	۱۲۴۷۹
صادرات (تن) (۴)	۹۲۶	۶۶۳	۱۱۴۵	۱۲۷۷/۴	۲۸۸۹
مصرف (تن) (۲)	۴۱۳۴۲	۴۳۹۲۴	۴۶۳۴۰	۴۶۰۲۷	۴۶۱۲۱
جمعیت (نفر) (۲)	۳۵۰۲۵۱۹۴	۳۴۳۹۳۰۵۷	۳۷۸۱۴۳۴۱	۳۹۲۹۱۱۳۰	۴۰۸۲۵۵۹۴
مصرف سرانه (گرم) (۲)	۱۱۸۰	۱۲۰۶	۱۲۲۵	۱۱۷۱	۱۱۳۰
بهای برگ سبز درجه یک (ریال) (۳)	۴۰	۴۵	۵۵	۵۵	۶۵
بهای برگ سبز درجه دو (ریال) (۳)	۳۵	۴۰	۵۰	۵۰	۶۰
نرخ دستمزد تبدیل گروه یک (ریال) (۳)	۳۵	۳۸	۴۴	۴۴	۵۱
نرخ دستمزد تبدیل گروه دو (ریال) (۳)	۳۴	۳۷	۴۳	۴۳	۴۹
نرخ دستمزد تبدیل گروه سه (ریال) (۳)	۳۴	۳۶	۴۲	۴۲	۴۸
نرخ دستمزد تبدیل گروه چهار (ریال) (۳)	۳۲	۳۵	۴۱	۴۱	۴۶
قیمت یک کیلو چای مخلوط در سندهای مقوائی (۳) (ریال)	-	-	-	-	۵۰۰
برآورد مصرف از طریق رگرسیون خطی (۲)	۳۶۲۹۶	۴۰۷۸۲	۴۵۲۶۸	۴۹۷۵۴	۵۴۲۳۹

۱۳۶۸	۱۳۶۷	۱۳۶۶	۱۳۶۵	۱۳۶۴	۱۳۶۳	۱۳۶۲	۱۳۶۱
۳۲۰۲۶	۳۲۰۲۶	۳۲۰۲۶	۳۲۰۲۶	۳۲۰۲۶	۳۲۰۲۶	۳۱۸۷۴	۳۱۸۵۰
۲۰۰۰۰۰	۲۴۷۰۲۰	۱۹۹۲۴۰	۲۱۲۴۹۳	۱۷۹۰۶۹	۲۰۴۰۳۲	۱۹۳۵۷۸	۱۵۹۸۹۸
۶۲۲۱	۷۷۱۳	۶۲۲۱	۶۶۳۵	۵۵۹۱	۶۳۸۶	۶۰۵۵	۵۰۲۰
۱۴۰۰	۱۷۳۵	۱۴۰۰	۱۴۹۳	۱۲۵۸	۱۴۳۷	۱۳۶۲	۱۱۲۹
۴۵۰۰۰	۵۵۰۰۰	۴۵۷۱۰	۴۸۴۷۸	۴۱۵۵۵	۴۴۷۹۵	۴۳۰۰۰	۳۶۳۲۸
۴۳۴۰۰	۳۰۵۴۰	۳۲۶۲۴	۳۱۲۱۷	۳۱۲۴۱	۲۷۱۶۸	۲۲۸۷۷	۱۶۰۸۳
۰	۰	۵۳۵	۴۹۶	-	۵۷۸	۱۶۰۹	۹۸۷
۸۸۴۰۰	۸۳۲۵۰	۷۸۳۳۴	۷۹۱۹۹	۷۲۷۹۶	۷۳۳۸۵	۶۴۲۶۸	۵۱۴۲۴
۵۵۰۱۱۳۶۷	۵۳۱۶۱۳۵۲	۵۱۳۰۴۱۴۲	۴۹۴۴۵۰۱۰	۴۷۵۸۶۵۷۸	۴۵۷۹۷۹۹۷	۴۴۰۷۶۶۴۱	۴۲۴۱۹۹۸۴
۱۶۴۷	۰ - ۱۵۶۶	۱۵۲۷	۱۶۰۲	۱۵۲۹	۱۶۰۲	۱۴۵۸	۱۲۱۲
۱۹۰	۱۵۰	۱۲۵	۹۸	۹۸	۹۸	۷۳	۷۰
۱۳۷	۱۱۴	۹۵	۸۲	۸۲	۸۲	۶۵	۶۳
۹۰	۹۲	۷۰	۷۰	۷۰	۵۸	۵۸	۵۱
۹۰	۸۲	۶۵	۶۵	۶۵	۵۹	۵۹	۴۹
۹۰	۷۵	۶۱	۶۱	۶۱	۵۸	۵۸	۴۸
۹۰	۷۱	۵۸	۵۸	۵۸	۵۶	۵۶	۴۶
۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰	۶۰۰	۵۴۰	۵۴۰	۵۴۰	۵۴۰
۹۰۱۲۶	۸۵۶۴۰	۸۱۱۵۴	۷۶۶۶۹	۷۲۱۸۳	۶۷۶۹۷	۶۳۲۱۱	۵۸۷۲۵

مآخذ:

- ۱- وزارت کشاورزی. اداره کل آمار و اطلاعات کشاورزی.
  - ۲- مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی (محاسبه).
  - ۳- سازمان چای.
  - ۴- گمرک ایران. آمار بازرگانی خارجی کشور (سالهای مختلف).
- ب م: برآورد مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.

وضعیت کلی چای طی سالهای ۱۳۵۶ - ۱۳۶۷.

شرح		سال				
		۱۳۵۶	۱۳۵۷	۱۳۵۸	۱۳۵۹	۱۳۶۰
تولید (تن)		۲۶۰۲۱	۲۶۶۷۳	۳۳۶۷۱	۳۱۸۶۷	۳۶۵۳۱
ارزش هزار ریال (۱)		۶۰۲۱۲۵۹	۶۹۵۰۹۸۴	۱۰۷۳۴۳۱۵	۱۰۱۵۹۱۹۹	۱۸۲۶۵۵۰۰
ظرفیت تولید (تن در روز چای خشک) (۲)		۲۷۰	۲۷۰	۲۷۰	۲۷۰	۲۷۰
هزینه تولید (۳) (ریال برای هر کیلو)		۲۳۱/۴	۲۶۰/۶	۳۱۸/۸	۳۱۸/۸	۳۷۶/۲
واردات (تن)		۱۸۸۵۳	۱۲۵۷۱	۲۲۳۱۹	۶۵۵۲	۱۷۴۴۲
ارزش (میلیون ریال)		۳۵۱۵	۳۰۵۰	۴۷۷۴	۱۶۵۲/۴	۴۱۵۴
ارزش متوسط واردات یک واحد (ریال/کیلو)		۱۸۶/۴	۲۴۲/۶	۲۱۳/۹	۲۵۲/۲	۲۳۸/۲
صادرات (تن)		۹۲۶	۶۶۳	۱۱۴۵	۱۲۷۷/۴	۲۸۸۹
ارزش (میلیون ریال)		۲۹	۳۴	۵۴	۶۱/۴	۱۳۵/۴
ارزش متوسط صادرات یک واحد (ریال/کیلو)		۳۱/۳	۵۱/۳	۴۷/۲	۴۸/۱	۴۶/۹
ذخائر		۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
مصرف (تن) ب . م .		۴۱۴۴۲	۴۳۹۲۴	۴۶۴۴۰	۴۶۰۲۷	۴۶۱۲۱
مصرف سرانه (گرم)		۱۱۸۰	۱۲۰۶	۱۲۲۵	۱۱۷۱	۱۱۳۰
درجه وابستگی (درصد)		۲۵/۶	۲۸/۶	۴۸/۲	۱۴/۲	۳۷/۸
بسته‌های مفروضی مخلوط ۱۰۰۰ گرمی رسمی (ریال)		۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
هر کیلو چای خالص خارجی (ریال)		۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰

۱۳۶۷	۱۳۶۶	۱۳۶۵	۱۳۶۴	۱۳۶۳	۱۳۶۲	۱۳۶۱
۵۵۰۰۰	۲۵۷۱۰	۲۸۲۷۸	۲۱۵۵۵	۴۴۷۹۵	۲۳۰۰۰	۳۶۳۲۸
۳۲۴۵۰۰۰۰	۲۶۹۶۸۹۰۰	۲۸۶۰۲۰۲۰	۲۲۴۳۹۷۰۰	۲۲۴۳۹۳۰۰	۲۳۲۲۰۰۰۰۰	۱۹۶۱۷۱۲۰
۲۷۰	۲۷۰	۲۷۰	۲۷۰	۲۷۰	۲۷۰	۲۷۰
۷۵۶/۳	۶۱۲	۵۱۹/۲	۵۱۹/۲	۵۱۲/۴	۴۱۶/۸	۳۹۵/۱
۳۰۵۴۰	۳۷۷۵۰	۲۹۵۸۱	۲۶۳۲۰	۳۷۸۱۲	۱۷۳۶۴	۱۳۴۴۵
۴۶۲۳	۶۴۶۴	۵۵۰۶	۶۸۵۸	۱۱۶۱۹	۳۹۵۲	۲۷۸۷
۱۵۱/۴	۱۷۱/۲	۱۸۶/۱	۲۶۰/۶	۳۰۷/۲	۲۲۷/۶	۲۰۷/۳
۰۰۰	۵۳۵	۴۹۶	۰	۵۷۸	۱۶۰۹	۹۸۷
۰۰۰	۱۳/۷	۱۴/۵	۰	۴۹	۱۰۷	۵۳/۴
۰۰۰	۰۰۰	۲۹/۲	—	۸۴/۸	۶۶/۵	۵۴/۱
۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۸۳۲۵۰	۷۸۳۳۴	۷۹۱۹۹	۷۲۷۹۶	۷۳۳۸۵	۶۴۲۴۸	۵۱۳۲۴
۱۵۶۶	۱۵۲۷	۱۶۰۲	۱۵۲۹	۱۶۰۲	۱۴۵۸	۱۲۱۲
۳۶/۷	۴۸/۲	۳۷/۳	۳۶/۲	۵۱/۵	۲۷	۲۶/۱
۵۹۰	۵۹۰	۵۹۰	۵۲۰	۵۲۰	۵۴۰	۵۲۰
۳۴۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰

مأخذ: توضیحات

- ۱- ارزش تولید محاسبه شده تقریبی است و فقط جهت مقایسه آورده شده است ضمناً ارزش سالهای ۱۳۵۶ تا ۱۳۵۹ بر مبنای هزینه تولید و سایر سالها بر مبنای قیمت مصرف کننده محاسبه شده است.
- ۲- وزارت امور اقتصادی و دارائی، «مختصری پیرامون وضعیت چای»، مجله اقتصادی، شماره ۷، سال سوم (پانزدهم مهرماه ۱۳۶۷)، ص ۳۹.

۳- چون هزینه تولید محاسبه شده با توجه به برخی کمبودهای آماری و اطلاعاتی بطور تقریبی ولی حتی الامکان واقعی و فقط جهت مقایسه آورده شده‌اند و از طرفی سازمان چای و سازمان حمایت

مصرف کنندگان و تولید کنندگان نیز از این گونه کمبودها - که بیشتر جنبه حسابرسی و... دارند - مطلع میباشند بدین لحاظ جهت آگاهی بیشتر از نحوه محاسبات هزینه تولید بایستی تمام فروض در نظر گرفته شده در محاسبه را مدنظر قرار داد لذا توجه علاقمندان را به کتاب بازار جهانی چای از انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی صفحات ۶۹ تا ۷۶ جلب می نماید.

- تولید و قیمت: سازمان چای

- واردات و صادرات: آمار بازرگانی خارجی گمرک ایران.

- هزینه تولید، ارزش تولید، مصرف، مصرف سرانه و درصد وابستگی: محاسبه مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.

- ب. م: برآورد مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی

فهرست منابع و مآخذ:

- ۱- «چای، امکانات و مشکلات»، رسالت، شماره ۹۶۴، شانزدهم اردیبهشت ماه ۱۳۶۸.
- ۲- سازمان چای.
- ۳- گمرک جمهوری اسلامی ایران. سالنامه آمار بازرگانی خارجی کشور، سالهای مختلف.
- ۴- مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی. ماهنامه بررسیهای بازرگانی، شماره اول، سال اول، خرداد ۱۳۶۶.
- ۵- مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی. نظری اجمالی بر بازار جهانی چای، تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، بهمن ۱۳۶۶.
- ۶- نخست وزیری. نشریه اقتصادی ستاد بسیج اقتصادی کشور، شماره ۱۰۸ (۱۳۶۷/۹/۱۹).
- ۷- وزارت امور اقتصادی و دارائی. مجله اقتصادی، شماره ۷، سال سوم، پانزدهم مهرماه ۱۳۶۷.
- ۸- وزارت کشاورزی. اداره کل آمار و اطلاعات کشاورزی.